

Ulrika Keskinen

TEHTAAN VALOT JA VARJOT

Teollisen perinnön ristiriidat ja sen vaikutukset uusiokäyttöön

Kandidaatintutkielma
Rakennetun ympäristön tiedekunta
Iida Kalakoski
Tapio Kaasalainen
4/2024

TIIVISTELMÄ

Ulrika Keskinen: Tehtaan valot ja varjot: teollisen perinnön ristiriidat ja sen vaikutukset uusiokäyttöön (The lights and shadows of the mill: the dissonant heritage of the industrial heritage and its effects on the reuse of the factory buildings)

Tampereen yliopisto

Arkkitehtuurin TkK-tutkinto-ohjelma

Kandidaatintyö

Huhtikuu 2024

Yli 200 vuotta sitten alkanut teollinen vallankumous muokkasi yhteiskuntaa ja ympäristöä pysäyttämättömästi. Suomessa teollisuus on pitkälti siirtynyt muualle, mutta se jätti jälkeensä suuren määrän rakennuksia, joihin liittyi pitkään negatiivisia konnotaatioita. Teollisten rakennusten uusiokäyttö yleisty 1900-luvun lopussa, ja ne ovat nykyisin pääosin suojeltuja. Teollisiin rakennuksiin liittyy erilaisia arvoja sekä ristiriitoja, joita tarkastellaan tässä tutkimuksessa. Tutkimuksessa käsiteltiin teollistumisen historiaa sekä sen synnyttämiä ilmiöitä kohdetapauksen, Tampereen Finlaysonin tehtaiden kautta.

Tutkimuksessa selvitettiin yleisiä haasteita teollisten rakennusten uusiokäyttöön liittyen ja pohdittiin rakennusten historian suhdetta sen nykyiseen käyttötarkoitukseen. Tutkimusta varten perehdyttiin Finlaysonin tehtaiden historiaan ja sen työntekijöiden muistelmiin, joiden avulla tulkittiin tehtaisiin liittyviä sosiaalisia ristiriitoja. Tutkimuksessa käytettiin kirjallisuutta Finlaysonin tehtaista sekä teoksia ja artikkeleita, jotka käsittelevät teollisen perinnön uusiokäyttöä ja sen haasteita. Työntekijöiden muistelmista käytettiin kahta haastatteluteosta eri vuosikymmeniltä.

Teoreettisen pohdinnan jälkeen seurattiin alueen nykyistä tilaa ja miten sen historia näkyy uusiokäytössä. Alueen muutoksia analysoitiin ja tutkittiin, miten tehtaisiin liittyvää hankalaa historiaa käsitellään.

Tutkimuksen tuloksena saatiin selville tehtaiden työntekijöiden olosuhteiden ja palkkauksen vaikutuksia tehdastyön mielekkyyteen, sekä tehtaan sulkemisen jälkeen syntyneitä käsityksiä tehtaasta arvoista ja merkityksestä työn ympäristönä. Teollisen historian arvojen pohdinnassa todettiin sen olevan merkittävä keino jakaa eteenpäin teollisuuden työntekijöiden sekä tekstiilialojen ammattien historiaa. Finlaysonin tehtaiden todettiin viestittävän hyvin vähän niiden käyttöhistoriaa sekä siihen liittyvää haastavaa historiaa, huolimatta niiden merkittävästä osasta Tampereen kaupunkirakennetta.

Avainsanat: teollinen perintö, dissonant heritage, tehdasrakennusten uusiokäyttö, kulttuuriperintö, haastava historia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. FINLAYSONIN TEHTAAT	3
2.1 Tehdasalue ja sen rakennukset	3
2.2 Sosiaaliset uudistukset	6
3. TEOLLISEN KULTTUURIPERINNÖN RISTIRIIDAT	7
3.1 Työntekijöiden muistelmät	8
3.2 Työn ympäristö rakennusperintönä	10
4. UUSIOKÄYTTÖ JA ALUE NYKYISIN.....	12
4.1 Uusiokäytön paradoksi	12
4.2 Alue nykyisin.....	14
4.3 Rakennusten merkitys monumenttina	18
5. YHTEENVETO.....	19
LÄHTEET	20
KUVALÄHTEET	21

1. JOHDANTO

1700–1800-lukujen vaihteessa alkanut teollistuminen muutti voimakkaasti työn tekoa ja jopa muokkasi yhteiskuntarakenteita. Pienimittainen esiteollinen tuotanto muuttui suuriin mittaiseen vesi- ja höyryvoimalla liikkuvien koneiden käyttöön. Työpaikka ei ollut enää pelto, vaan tehdas, ja töitä tehtiin määriteltyjen työaikojen puitteissa vuodenaikojen ja auringonvalon ehtojen sijasta. 200 vuoden jälkeen monet pitkään toimineet tehtaot ovat hiljentyneet ja tuotanto on joko loppunut tai siirtynyt muualle. Teollisuuden jättämät rakennukset ja alueet ovat siirtyneet osaksi rakennusperintöä ja niillä tunnustetaan olevan merkittävää arvoa teollisuuden ja rakennustekniikan kehittymisen esimerkkeinä. Teollistuminen ei ole kuitenkaan yksiselitteinen historianvaihe ja se synnytti uusia sosiaalisia ja ekologisia haasteita, jotka ovat jättäneet jälkensä vielä nykypäivään. Historiallisen perinnön ja kulttuuriperinnön käsite on laajentunut huomattavasti viime vuosien aikana. Ristiriitaisen perinnön (dissonant heritage) käsitteen avulla pystytään ottamaan useita näkökulmia huomioon, kun tutkitaan rakennusperinnön merkityksiä eri yhteisöille.

Finlaysonin tehtaot ovat merkittävä osa Tampereen kaupunkikuvaa. Ne kuvastavat kaupungin eri kasvuvaiheita ja kehitystä teollisuuskaupungiksi, johon nousi 200 vuoden aikana useita tekstiilitehtaita. Finlaysonin tehtaot sijaitsevat näkyvällä paikalla kaupungin keskustaa Tammerkosken varrella. Tehtaiden omistama alue kasvoi käsittämään laajan osan 1800- ja 1900-luvun Tamperetta ja ylti suurimmillaan Tammerkoskesta Amuriin ja Näsilinnaan. Aiemmin kaupunkilaisille tuntematon ja suljettu tehdasalue on nykyisin avointa kaupunkitilaa, jonka tiloissa toimii muun muassa yrityksiä, ravintoloita ja museoita. Tehdasrakennukset ja niiden alue ovat asemakaavassa suojeltuja (Tampereen kaupunki) ja kuuluvat osaksi Tammerkosken teollisuusmaisemaa, jonka museovirasto on nimennyt valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi (Museovirasto). Finlaysonin tehtaot nähdään nykyisin pääosin positiivisessa valossa ja rakennuksia pidetään arkkitehtonisesti kauniina. Tehtaot ovat vaikuttaneet merkittävästi Tampereen kasvuun, kaupunkirakenteeseen ja identiteettiin. Finlaysonin alueen säilyttäminen nähdään nykyisin lähes itsestäänselvyytenä, vaikka tehdasrakennusten suojelu on kuitenkin ilmiönä suhteellisen uusi. Rakennuksiin liitettiin paljon negatiivisia konnotaatioita ja vasta 1900-luvun puolessavälissä niissä alettiin näkemään rakennusperinnöllistä arvoa. (Lähteenmäki 2022, 512, 514) Finlaysonin tehtaot olivat osa 1800-luvulla alkanutta teollistumista ja myös sen aiheuttamia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia muutoksia. Tehtaiden kasvun ja

kehityksen avulla Tampereesta kasvoi merkittävä teollisuuden kaupunki, joka työllisti tuhansia ihmisiä. Tehtaat mahdollistivat monelle asunnon ja elannon, mutta työ tehtaissa oli raskasta ja paikoin vaarallista. Työläiset elivät ahtaissa sekä köyhissä oloissa. Tehtaalla oli myös osansa vuoden 1918 sisällissodassa, kun jännitteet olivat voimakkaat työntekijöiden ja työnantajien välillä, ja osa tehtaalaisista liittyi punakaartiin Tampereen taisteluissa (Koivuniemi et. al. 2022 10–11).

Tässä kandidaatintyössä tutkin teollisen kulttuuriperinnön sosiaalisia ristiriitoja ja sen mahdollisia vaikutuksia teollisten rakennusten uusiokäyttöön. Esimerkkitapauksena käytän Tampereen Finlaysonin tehtaiden tehdasaluetta. Tutkielmassa kerron ensin tehtaiden historiasta ja alueen kehittymisestä. Sen jälkeen tutkin kulttuuriperinnöllisiä ristiriitoja tehtaan työntekijöiden muistelmien kautta ja lopuksi tutkin, miten ristiriidat voivat vaikuttaa teollisten rakennusten uusiokäyttöön ja lopuksi analysoin omien havaintojeni perusteella, miten se näkyy tehdasalueen nykyisessä käytössä.

Kuva 1 (Finlaysonin tehtaat Satakunnankadulta)

2. FINLAYSONIN TEHTAAT

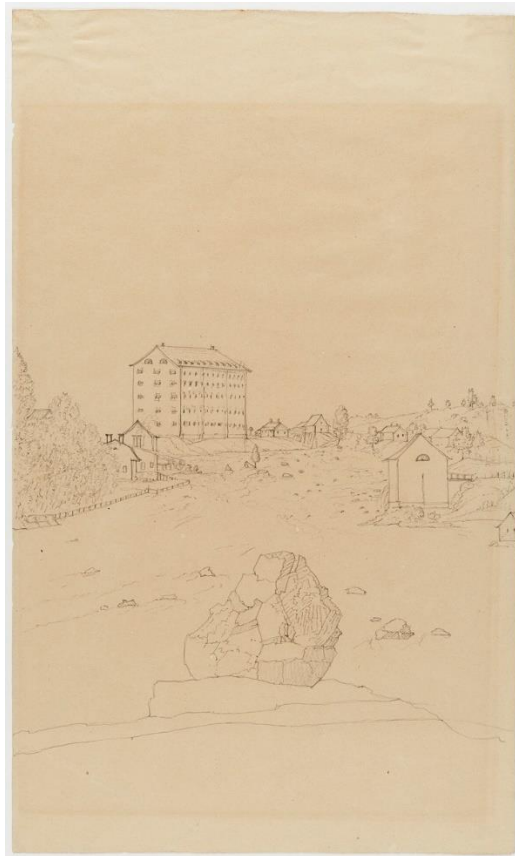
Pietarissa asunut skotlantilainen James Finlayson perusti Finlaysonin tehtaat Tammerkosken varteen vuonna 1820. Suomi houkutteli ulkomaalaisia sijoittajia Venäjän kasvavan kysynnän ja tullivapautusten vuoksi. Alun perin Finlaysonin tavoitteena oli perustaa konepaja, jossa valmistettaisiin tekstiiliteollisuudessa tarvittavia koneita. Koneiden vähäisen kysynnän vuoksi tehtaat siirtyivät puuvillalankojen ja kankaiden tuotantoon ja vuonna 1836 tehdas myytiin Pietarilaisten Nottbeckin ja Rauchin sukujen omistukseen. Uudet omistajat laajensivat tehtaiden tiloja ja tuotantoa kymmenkertaiseksi, jolloin kankaita ja lankaa tuottavasta tehtaasta kasvoi nopeasti Suomen suurin moderni tehdas ja työllistäjä. Tehdasalue laajeni vuosien aikana uusien rakennusten myötä. Tehtaiden toiminta käsitti kaikki puuvillan jalostusvaiheet sen karstaamisesta, kankaan kutomiseen ja jopa valmiiksi tuotteiksi asti. (Haapala 1986, 22–25) Sodat ja lamat hidastivat hetkellisesti tehtaan toimintaa, mutta se jatkoi vahvana 60-luvulle asti. Suurimmillaan Finlaysonilla oli tehtaita ympäri Suomea eikä tuotanto ollut enää pelkästään tekstiileitä, vaan muun muassa muovituotteita. Globalisaation myötä halpatuotanto nousi kotimaisen tuotannon kilpailijaksi, kun tekstiiliteollisuuden tehtaita siirrettiin maihin, joissa työvoima on edullisempaa. Finlaysonin tehtaiden toimintaa keskitettiin ja pienennettiin, kunnes lähes kaikki Tampereen tehtaat oli suljettu vuoteen 1989 mennessä. (Lähteenmäki 2022.). Tehdas-toiminta päättyi kokonaan Tampereella, kun Pyyrikillä sijainnut Finlaysonin lankatehdas suljettiin vuonna 1999 (Silvasti 3.10.1999). 1980-luvulla kaupunki ryhtyi suunnittelemaan uutta asemakaavaa ja tehdasalueen uusiokäytöstä järjestettiin arkkitehtuurikilpailu (Lähteenmäki 2022, 520, 523).

2.1 Tehdasalue ja sen rakennukset

Finlaysonin tehdasalue rajautuu nykyisin idässä Hämeenpuistoon, lännessä ja koillisessa Tammerkoskeen ja etelässä Satakunnankatuun. Alueen pohjoispuolella sijaitsee 1899 vuonna rakennettu Finlaysonin palatsi, joka on tyyliltään uusbarokkia. Rakennus remontoitiin samalla paikalla sijainneesta viinanpolttimosta. (Kosunen 1994, 69) Palatsin itäpuolella sijaitsi ennen tehtaan vanha värjäämö (TR15¹), joka oli tehtaan pohjoisin ra-

¹ Tehtaiden rakennuksista käytetään tunnusta TR+numero. TR on lyhenne tehdasrakennuksesta tai teollisuusrakennuksesta, riippuen asiakirjasta. Numero kertoo rakennusjärjestyksen.

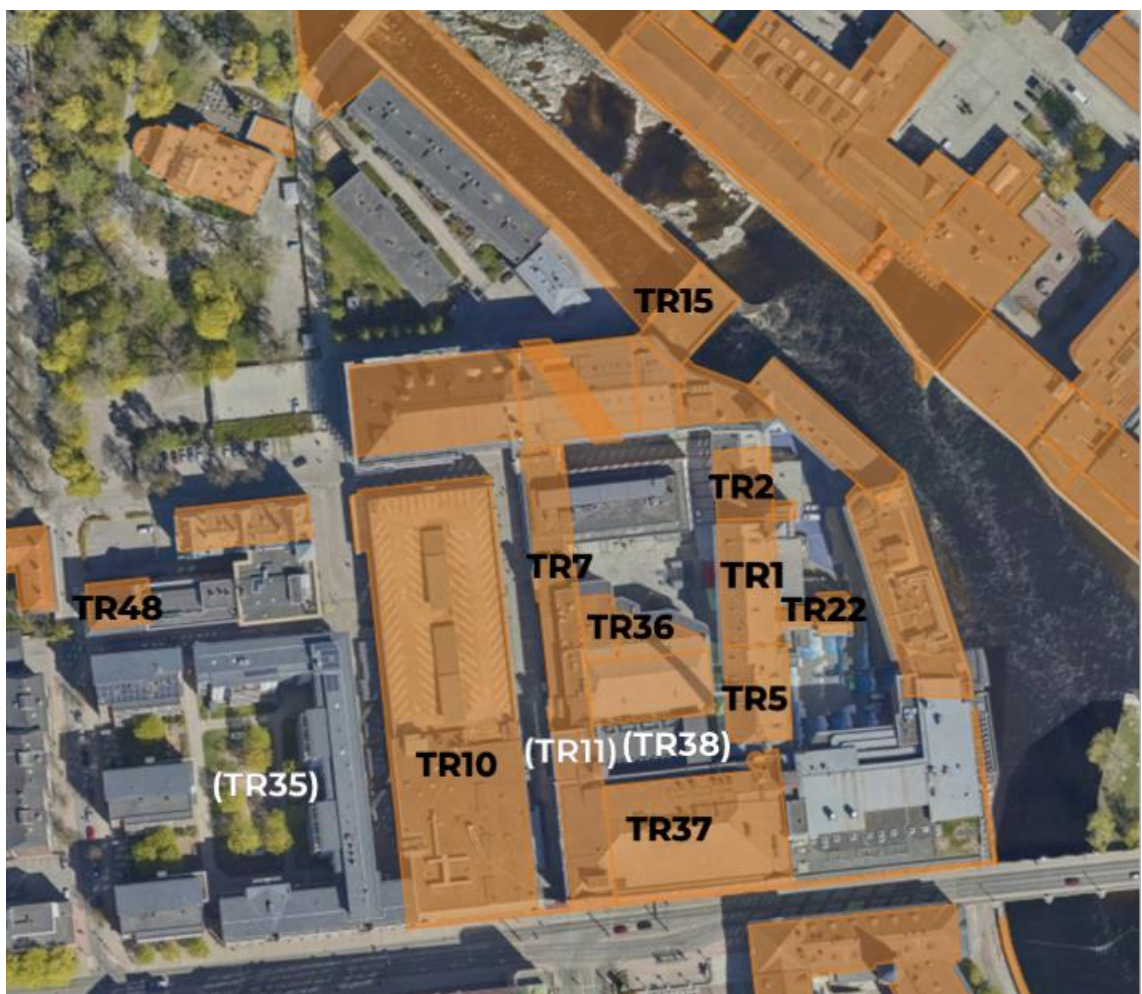
kennus. Alue on syntynyt ja muuntunut orgaanisesti tehtaan vajaan 200 vuoden toiminnan aikana. Vanhimmat rakennukset, kuten Kuusvooninkinen (TR1) (kuva 2) ovat valkoiseksi rapattua tiiltä. Myöhempien rakennusten kohdalla rappaus jätettiin pois kustannussyistä, minkä vuoksi uudempien rakennusten julkisivut ovat punatiiltä. Valkoiset rakennukset sijaitsevat alueen sisällä, joten alueen ulkopuolelle näkyvästä punatiilestä muodostui tehdasalueen materiaallinen identiteetti. Alueella sijaitsivat ensin James Finlaysonin rakennuttamat rautaruukki, työntekijöiden majoitukset, Kuusvooninkisen alimmat kerrokset, sekä ensimmäiset huoltorakennukset. Tehtaan siirryttyä uusille omistajille Kuusvooninkinen korotettiin ja toiminnan laajentumisen myötä tehdasalue alkoi rajautua suljetuksi alueeksi. Itäpuolta rajasi katuvapriikki, ja etelää Viimeistämö nykyisen Satakunnankadun varrella. Kutomosali Plevna rakennettiin Katuvapriikin itäpuolelle vuonna 1876 ja siellä otettiin käyttöön sähkövalo vuonna 1882. Plevna säilyi pitkään pohjoismaiden suurimpana kutomosalina, johon mahtui jopa 1200 kutomakonetta (Selvitys Finlaysonin alueesta 2004). Alue laajeni vielä itään, kun toinen kutomorakennus Kongo rakennettiin Plevnan viereen. Kongon pohjoispuolella sijaitsi vuonna 1923 rakennettu Finlaysonin tehtaanmyymälä sekä puuvillamakasiineja, joista vain Tehtaanmyymälä on jäljellä.

Kuva 2
kinen.)

(Thesleff, A. A. Tammerkoski ja Finlaysonin Vanha tehdas eli Kuusvoonin-

Finlaysonin alue on suojeltu Tampereen asemakaavassa valtakunnallisesti merkittävänä rakennusperintönä (Tampereen karttapalvelu). Poikkeuksena ovat rakennussuojelulain alaiset Kuusvooninkinen (TR1) ja siihen liittyvät rakennukset TR2 ja TR5 sekä Turbiinirakennus TR22 (Museovirasto, 2009). Kuusvooninkisen on mainittu olevan Suomen ensimmäinen nykyaikainen tehdasrakennus, jonka suunnitteli arkkitehti Carl Liszig. Kuusvooninkisen laajennuksessa vuonna 1850 rakennettiin torni, johon myöhemmin lisättiin sprinklerijärjestelmä, joka oli ensimmäinen automaattinen sammutusjärjestelmä Suomessa. (Kosunen 1994)

Kuva 3 (Ilmakuva Finlaysonin alueelta (2022) ja asemakaavan rakennus- ja rakennekohtaiset suojelukohteet. Muokattu lähteestä Oskari, Tampereen karttapalvelut)

2.2 Sosiaaliset uudistukset

Finlaysonin tehtaiden työntekijöistä suurin osa oli naisia ja 1800-luvulla tehdas työllisti myös lapsia. Maaseudun talollisten tapaan tehtaiden omistajilla oli velvollisuus huolehtia työntekijöistään (Haapalainen 1986, 32–33, 38, 50–51). Teollisten investointien lisäksi tehtaan työntekijöille rakennutettiin myös työsuhdeasuntoja. Tehdas toimi yhteisönä sen työläisille, vaikka se olikin ensisijaisesti tulonlähde. Tehtaalaisten tueksi perustettiin sairauskassa, eläkekassa sekä huoltokonttori, joka tarjosi apua ja neuvontaa raha-asioissa. Tehtaalla oli oma sairaala, jossa työntekijät saivat hoitoa ilmaiseksi, 1900-luvun puolesavälissä tehdas sai myös oman päiväkodin. (Ingman-Toivonen 2019, 89; Koivuniemi et al. 2022, 126, 135, 138, 296) Sosiaalisesta tuesta huolimatta työn raskaus ja työolosuhteet altistivat työntekijät useille terveyshaitoille. Työpäivät kestivät 10–12 tuntia ennen vuoden 1917 työaikalakia. Työympäristö oli meluisaa ja pölyä leijaili joka paikassa. Piekin kipinä sytytti helposti tulipaloja, joista tehdas kärsi erityisesti 1800-luvulla. (Ingman-Toivonen et al. 2019, 14, 58, 62) Lankojen ja tekstiilituotannon alkaessa naisia haettiin ja palkattiin työtehtäviin, sillä kudonta oli perinteisesti ollut perheiden naisten työtä. Miehillä riitti muita ammatteja, joten naiset olivat vapaata työvoimaa. Tehtaat houkuttelivat erityisesti nuoria naisia maaseudulta, sillä tehtaat maksoivat palkan rahana. Ansiotulot tarjosivat naisille myös mahdollisuuden itsenäiseen elämään. Finlaysonin tehtaat työllistivät lapsia erityisesti 1800-luvulla. Lapset olivat yleensä iältään 10–15-vuotiaita. 1800-luvulla lapsityövoiman käyttöön ei ollut määrättyjä lakeja, ja lasten työpanos nähtiin luonnolliseksi, sillä lapset olivat aina tehneet töitä myös maaseudulla. Lasten työllistäminen nähtiin positiivisena ja kasvattavana, ja tehtaiden omistajat pitivät sitä hyväntekeväisyytenä. Lapsia palkattiin tehtäviin, jotka hyödynsivät lasten ketteryyttä ja pientä kokoa, sillä kutomakoneiden väleissä ei ollut usein paljoa tilaa. Lasten palkka oli hyvin mitätön, mutta yhteiskunta näki, että työ piti lapset poissa kaduilta ja pahanteosta. 1800-luvun lopulla lapsityövoiman käyttöä alettiin kritisoidaan. Teknologian kehittyessä myös työn vaatimukset alkoivat kasvamaan. Finlayson työllisti enimmillään 1001 alle 15-vuotiasta lasta. (Haapala 2019, 38–40, 50–55)

3. TEOLLISEN KULTTUURIPERINNÖN RISTIRIIDAT

Teollisen rakennusperinnön suojelu ja sen arvon tunnustaminen on kohtalaisen uusi ilmiö. Ensimmäisiä tehdasrakennusten uusiokäytön tapauksia syntyi vasta 1900-luvun puolivälissä. (Lähteenmäki 2022, 512–513) Teollistumisen historia pitää sisällään merkittäviä edistysaskelia, mutta myös vaikeita tapahtumia, joiden välinen ristiriita on merkittävä haaste teollisessa perinnössä (Cossons 2018, 6, 8). Tehtaiden historian ja sen rakennusten tunnustaminen kulttuuriperinnöksi voikin herättää voimakkaita tunteita. UNESCO (Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö) kuvailee kulttuuriperinnön määritelmässään sen olevan muun muassa monumentteja ja rakennuksia, joihin liittyy symbolisia, historiallisia, taiteellisia, tieteellisiä tai sosiaalisia arvoja. Määritelmä pitää sisällään myös teollisen perinnön. Kulttuuriperintö on käsitteenä laaja ja sillä voi olla useita ilmenemismuotoja. UNESCO jakaa kulttuuriperinnön karkeasti kahteen kategoriaan: aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön. (UNESCO) Teollisessa perinnössä aineellista perintöä voivat olla muun muassa rakennukset ja koneet, ja aineetonta perintöä voivat olla tehdas- ja työväenkulttuuri, ammattitaidot tai tiede. Cossonsin (2018,8) mukaan kuitenkin teollistumisen perintöä tutkiessa kulttuuriperinnön perinteiset määritelmät eivät välttämättä ole mielekkäitä. Teollistuminen ja sen aikaansaamat sosiaaliset ja ekologiset haasteet eivät vaikuttaneet ainoastaan sen alkuaikoina, vaan läpi sen historian nykypäivään saakka. Tällaisen perinnön tunnustaminen ja muistaminen voi olla haastavaa ja jopa epämiellyttävää. Esimerkiksi, Finlaysonin tehtaiden käyttämä puuvilla tuli erityisesti 1800-luvulla Amerikasta, mikä liittyy tehtaaseen välillisesti Amerikan puuvillaplantaaseihin ja niihin liittyneeseen orjuuteen. Kulttuuriperinnön käsite on laajentunut viime vuosikymmeninä, ja sen rinnalle on noussut termi ”dissonant heritage”, jota Tunbridge ja Ashworth käyttivät ensimmäisen kerran vuonna 1996 teoksessaan, jossa he käsittelevät natsi-Saksan aikaisten keskitysleirien historian viestimistä. Dissonant heritage, tai ristiriitainen perintö, kuvaa perintöä tai perintökohteita, joihin liittyy negatiivisia konnotaatioita yhteisöille tai ihmisryhmille. Tässä tutkimuksessa keskitytään lähinnä teollisen perinnön sosiaalisiin ristiriitoihin.

Tehtaiden vaikutuspiirissä olleita ryhmiä on useita. Suurin ryhmä olivat tehtaan työntekijät, heihin eniten vaikuttanut ryhmä oli tehtaiden omistajat. Tehtaiden keskeisen sijainnin ja taloudellisen merkityksen vuoksi, kaupunkilaiset olivat myös ryhmä, johon tehtaaseen vaikuttivat välillisesti. Näiden ryhmien erilaisuudesta voidaan päätellä myös tehtaiden merkityksen eroavan suuresti ryhmästä ryhmään. Työntekijät ovat näistä ryhmistä varmasti

monimuotoisin yhteisö. He olivat suoraan yhteydessä tehdastoimintaan sekä työsuhteessa tehtaiden johtajien kanssa. He ovat myös toiseksi suurin ryhmä kaupunkilaisten jälkeen. Näin suuressa ryhmässä on väkisin laajaa hajontaa sen suhteen, mikä tehtaiden merkitys oli ja on heille. Nykyisin ei ole jäljellä, kuin murto-osa tehtaiden työntekijöistä sen lähes 200-vuotta kestäneen toiminnan ajalta, mutta heidän muistelmiansa on koottu teoksiksi, joiden kautta voidaan tutkia työntekijöiden suhdetta ja asenteita tehtaita kohtaan.

3.1 Työntekijöiden muistelmat

Finlaysonin työntekijöiden muistelmista on julkaistu useita kirjoja. Tässä tutkielmassa analysoidaan kahta teosta, joista ensimmäinen on Marja-Leena Mikkolan ”Raskas puuvilla, raportti puuvillatehtaiden naistyöntekijöistä”. Raportti oli valtion rahoittama, ja se toteutettiin vuosina 1970–1971. Teoksessa on mainittu haastateltavan ikä ja työtehtävä. Toinen teos on Työväenmuseo Werstaan julkaisema ”Muistoja Finlaysonilta” vuodelta 2008. Teokseen on koottu Finlaysonilla työskennelleiden muistelmia, ja siinä on mainittu muistelijan työtehtävä ja joidenkin kohdalla myös työn sijoittumisen vuosikymmen. Kutsun tästä eteenpäin Mikkolan teosta nimellä ”ensimmäinen teos” ja Werstaan teosta nimellä ”toinen teos”. Merkittävin ero teosten välillä on niiden ajankohta. Ensimmäisen teoksen haastatteluissa haastateltavat olivat edelleen töissä tehtaalla, joten he kuvailivat sen hetkistä arkeaan ja todellisuuttaan. Toisessa teoksessa haastateltavat ovat olleet poissa tehtailta pois vähintään kaksi vuosikymmentä, joten työvuosien aikaista elämää ja tapahtumia katsotaan usein erilaisesta elämäntilanteesta ja näkökulmasta. Ensimmäisessä teoksessa haastattelut ovat selkeästi pidempiä kuin toisessa teoksessa, jossa muistelmien pituudet vaihtelevat muutamasta virkkeestä yhteen sivuun. Teosten sukupuolijakauma on myös hyvin erilainen. Ensimmäisessä teoksessa haastateltiin ainoastaan naisia, kun toisessa teoksessa ei ollut rajoituksia sukupuolen suhteen. Toisen teoksen nimilistan perusteella vaikuttaa, että muisteliijoista miehiä oli lähes kaksi kolmasosaa.

Ensimmäisen teoksen haastatteluissa tunnelmat ovat hyvin yhtenäisiä, moni kuvailee muun muassa haasteita taloudellisen tilanteen, terveyden ja työssä jaksamisen kanssa. Toisen teoksen haastatteluiden tunnelma vaihtelee paljon. Useat ovat hyvin neutraaleja, ja kuvailevat lähinnä työtä tai työvaiheita. Jotkut muistelevat työaikaansa lämmöllä, jotkut kertovat olevansa iloisia, etteivät ole enää töissä tehtailla. Muistojen negatiivisissa tunnelmissa ongelmana oli usein joko tehdastyön luonne, palkka tai esimerkiksi Finlaysonin työvuorot. Muistelmassa on nähtävissä myös aikakausien erot. 1900-luvun alkupuolen

työntekijöiden muistelmat ovat positiivisempia, kuin myöhempien vuosikymmenten työntekijöiden. Monessa muistelmassa mainitaan 60- ja 70-luvun työtahdin kiihtyminen. Työntekijöitä vähennettiin ja työtä kelloitettiin. Moni kuvailee sen olleen hyvin stressaavaa, kun kellottaja seisoi vieressä tarkkailemassa jokaista liikettä. Jos määritellystä ajasta oli myöhässä, se vähennettiin jo valmiiksi pienestä palkasta. Toisen teoksen loppussa muistellaan tehtaiden toiminnan hidastumista ja loppua. Näiden haastatteluiden tunnelma on huomattavasti negatiivisempia, yhtiössä tapahtuneet muutokset ja työvoiman irtisanominen harmittivat monia. Toisessa teoksessa, moni muistelijasta vaikuttaa kuitenkin olleen tyytyväinen uraansa, tehdastyön luonteesta huolimatta

Haastateltavien sukupuoli vaikuttaa olevan merkittävä tekijä muistelun tunnelmassa. Eriyisesti ensimmäisessä teoksessa naiset muistelevat muun muassa ruokataukojen olemattomuutta, sillä koneita ei voinut pysäyttää tauon ajaksi. Tästä poikkeaa toisen teoksen miesten muistelmat venyneistä tupakkataukoista ja työn kasautumisesta lounastauon aikana. Ensimmäisessä teoksessa työntekijät olivat myös tyytymättömiä taukopaikan puutteeseen, joita muilla osastoilla oli. Työkoneiden suunnittelu oli lisäksi hyvin epäergonominen, ja johti helposti liikunta- ja tukielinsairauksiin. Palkkaus näyttäytyy naisille yhtenä suurimpana erimielisyyksien aiheuttajana. Ensimmäisen teoksen haastatteluissa mainitaan usein palkkojen riittämättömyys ja epäsuhdanteisuus työn raskauteen, sekä työympäristön aiheuttamiin terveysongelmiin nähden. Selvityksen alussa on taulukko, jossa kerrotaan eri työtehtävien palkkaukset. Viides ja korkein palkkaryhmä on kuvaukseltaan ”ei naisia”, mistä nähdään, selkeästi sukupuolen perusteella määräytyvä palkkaus. Miesten alin palkka oli usein naisten korkein palkka ja erot olivat selkeät. Naiset kuvailivat heidän palkkansa suuruuteen vaikuttaneen myös muun muassa työtehtävä ja kutojilla kankaan vaikeus. Naiset, joiden puoliso oli myös töissä Finlaysonilla, saivat lisäksi vähemmän palkkaa niihin verrattuna, joiden puoliso ei työskennellyt Finlaysonille. Muisteloiden perusteella naisten palkkaus vaikuttaa olleen parhaimmillaan hämmäntävää ja pahimmillaan riistoa. Työntekijät mainitsevat työnantajan keplottelun, jolla palkkoja tuotiin alas. Moni sanoo haastattelussaan, etteivät tiedä, miten palkka lasketaan. Sen kuvaillaan koostuvan monesta osasta, ja sitä alennetaan perustein, joita ei ole selitetty etukäteen. ” [...] Minun palkkani... Joskus on niin kamalaa, kun vartoo oikein hyvää palkkaa, ja kun tilipäivä tulee, niin vihaisena saa lähteä konttoriin. Minä en tiedä, kuinka ne sen laskee. Että kun joskus 20–30 penniäkin laskee tunnilta, eikä löydy syytä, miksi se on laskenut. [...] ” (Mikkola 1971, 92) Mikkola kertoo raporttinsa johdannossa tehtaiden työolosuhteiden aiheuttaneen myös paljon terveyshaittoja. Karstaamossa ilma oli täynnä pölyä ja kehräämöissä ja kutomoissa ilma oli kosteaa, jotta lanka kestäisi parem-

min koneiden käsittelyä. Kosteaa ilmaa johti erilaisten sairauksien syntyyn ja pahenemiseen, kuten munasarjatulehdukseen, astmaan ja nivelsairauksiin. Naiset olivat usein heikommassa asemassa kuin miehet. Pienen palkan lisäksi heitä irtisanottiin helpommin, ja he pystyivät harvemmin nousemaan työpaikan hierarkiassa kovin korkealle. Työtehtävissä on selkeä jako: naiset olivat muun muassa kutojia, puolaajia, karstaajia ja siivoojia, kun miehet toimivat työnjohtajina, insinööreinä ja laitehuoltajina. Tehtaissa vallitsi vahva hierarkia, josta kirjoitetaan myös muistelmissa sukupuolesta riippumatta.

3.2 Työn ympäristö rakennusperintönä

TICCIH:in (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, 2018) Teollisen perinnön hoidon oppaassa kuvaillaan teollisessa perinnössä olevan kyse laajasta sosiaalisesta kontekstista. Se muistuttaa ihmisistä ja elämästä, joihin teollisuus on vaikuttanut. Teollisuusperinnön säilyttäminen mahdollistaa jälkipolvia oppimaan ja ymmärtämään aikaisempia sukupolvia, sekä teollistumisen aikaansaamia kehityksiä ja haasteita. Neil Cossons mainitsee artikkelissaan teollisuusperinnön arvoista yleisesti ajateltavan, että teollisuuden entiset työntekijät haluaisivat eniten poistaa teolliset ympäristöt jäljet, sillä he ovat itse olleet todistajia sen haasteille ja vaikutuksille. Cossonsin (2018,11) mukaan kuitenkin juuri entisiltä työntekijöiltä tulee usein valtavasti tukea alueiden säilyttämiseen ja uusiokäyttöön. Finlaysonin tapaus vaikuttaisi tukevan tätä väitettä, sillä tehtaan työntekijät ovat olleet halukkaita kertomaan oman tarinansa tehtailla, ja toisen teoksen muistelmissa ilmaistiin jopa selkeää halua rakennusten säilyttämisestä. Tehtaan toiminnan loppua muisteleva kirjoittaa: ”[...] Näitä rakennuksia pitäisi säilyttää, Kaikki lyödään vain maan tasalle. Johtuu kai siitä, että tonttimaa on kallista. Jos edes joitakin rakennuksia säästettäisiin jälkipolville, että tuollakin on joskus tehty töitä.” (Kestinen 2008, 280). Toisen teoksen muistelmissa kuvaillaan työn teon lisäksi työtovereita, joihin osalla oli hyvinkin läheinen suhde. Värjäämön työnjohtaja kertoo muistelmassaan vieläkin kokoontuvansa vanhojen työkavereidensa kanssa.

Finlaysonin työntekijöiden muistelmista voidaan nähdä heidän ylpeytensä, entisinä ”Vinlayssonilaisina”. Muistelmien julkaisu jo itsessään kertoo, että niille on lukijakunta, ja Finlaysonin historiasta ollaan kiinnostuneita. Ilman tehtaiden säilyttämistä, yleinen kiinnostuksen taso olisi tuskin yhtä korkealla, jolloin menetettäisiin suuri määrä tietoutta alueen historiasta ja sen ihmisistä. Suhteessa Finlaysonin tehtaiden inhimillisen historian määrään, Museoviraston selostus Kuusvooninkisen suojelupäätöksestä on kuitenkin hyvin rakennushistoriavaltainen. Rakennussuojelussa itse rakennuksen ja sen rakennustekni-

kan säilyttäminen vaikuttaa olevan päätavoite, mikä näkyy myös Vapriikin rakennusperinnön määrittelyssä. Pohjimmillaan rakennukset olivat kuitenkin työpaikkoja, rakennus-suojelussa voisi olla mielekästä nähdä arvoa teollisissa rakennuksissa myös työn ympäristöinä teknisten saavutusten rinnalla. Rakennusten ja niiden toimintahistorian säilyttäminen sekä selkeä viestittäminen säilyttää myös erilaisten työ-, asuinyhteisöjen sekä ammattien historiaa. Erityisesti puuvilla- ja kutomoteollisuuden osuus merkittävänä naisten työllistäjänä auttaa valaisemaan myös naisten ammattihistoriaa.

4. UUSIOKÄYTTÖ JA ALUEEN NYKYINEN TILA

Pyynikin lankatehtaan, lopetettua vuonna 1999, Finlaysonin tehdastoimintaa ei ollut enää jäljellä Tampereella. Tehtaiden sulkemisen myötä sen viimeiset työntekijät joutuivat työttömiksi, tai eläkeputkeen (Silvasti 1999). Cossons (2013, 8) kuvailee työttömyyden aiheuttaman katkeruuden ja taloudellisen ahdistuksen olevan usein osa sosiaalisia haasteita jälkieteollisilla alueilla (post-industrial sites). Tampereella irtisanottujen määrä oli niin pieni, ettei sillä vaikuta olleen suurta vaikutusta uusiokäytön suunnitteluun. Tehdasperinnöstä kiinnostuneita ja sen arvoa puolustavia oli jo paljon 1990-luvulla. Tehdastoiminnan loppuvaiheilla rakennusten uusiokäyttö oli jo suunnitteilla. Kaupunkilaisilla oli suuri tahtotila rakennusten säilyttämisen puolesta, sillä kaupunki oli 70-luvulla purkanut lähes kaikki Tammerkosken alajuoksulla sijainneet Verkatehtaan rakennukset, suuresta vastustuksesta huolimatta. Sen jälkeen tehdasrakennusten purkuaikeista nousi aktiivisesti vastalauseita ja mielenosoituksia. Finlaysonin tehtaiden kohdalla kaupunkilaiset vaativat äänekkäästi rakennusten säilyttämistä ja uusiokäyttöä. Kaupunkilaiset järjestivät mielenosoituksia muun muassa vanhan värjäämön ja Finlaysonin kirkon takana sijainneiden puuvillamakasiinien purkua vastaan. (Lähteenmäki 2022, 516, 519, 529–530)

4.1 Uusiokäytön paradoksi

Teollisuushistorian moninaisuus luo haasteita siihen, miten sen jättämään perintöä tulisi käsitellä. Haastavien kulttuuriperintökohteiden kohdalla, nousee useita kysymyksiä niiden säilyttämiseen ja uusiokäyttöön liittyen. Aineellista perintöä ovat rakennukset, koneet, energiantuotantojärjestelmät ja tuotteet. Aineetonta perintöä on kaikki, joka on syntynyt tehtaan viitekehystä: työväenkulttuuri, kuten musiikki ja taide, ammatit ja niiden tietotaito ja tehtaan arkeen kuuluneet tavat ja perinteet. Kulttuuriperintö voi olla hyvinkin positiivista, kun kyse on esimerkiksi taidemuodosta tai vaatteista. Nämä ovat yleensä keinoja, joilla yhteisö tai ryhmä voi ilmaista tapojaan, uskontoaan, yhteenkuuluvuutta tai luovuutta. Tällaisella kulttuuriperinnöllä voi olla suuri merkitys ryhmän tai yhteisön identiteetille sekä merkittävä keino historian ja kulttuurin välittämisessä seuraaville sukupolville. On kuitenkin järkevää tunnustaa, että kulttuuriperintö on harvoin näin yksiselitteistä.

Nykyisin historian ja kulttuurin tutkimus on laajentunut sisällyttämään useamman näkökulman. Amerikassa on käyty viime vuosina paljon keskusteluja Konfederaatiosta muistuttavien monumenttien merkityksistä julkisessa tilassa ja niiden konnotaatioista rasismien

ja orjuuden edistämisessä (Saul & Marsh 2018, 119). Saulin ja Marshin artikkeli nostaa jo nimessään esille historiallisen perinnön tutkimuksen haasteen: kenen historiaa kerrotaan? Teollisuuden jättämän perinnön hoitaminen kohtaa samanlaisia haasteita: Mitä rakennukset edustavat, ja kenen historiaa ne kertovat? Rakennetun ympäristön kohdalla voidaan miettiä vielä laajemmin niiden symboliikkaa ja merkitystä katukuvassa. Kerrotaanko teollisten keksintöjen tai insinöörien historiaa, tehtaiden omistajien vai työntekijöiden historiaa. Kaikki nämä osapuolet ovat limittyneet niin voimakkaasti, että niitä on mahdotonta irrottaa toisistaan. Ilman teollistumisen mahdollistaneita koneita ja keksintöjä ei olisi modernia teollisuutta. Ilman sijoittajia ja hallintoa ei olisi tehtaita, joissa voisi hyödyntää moderneja keksintöjä, ja ilman työntekijöitä mikään kone ei olisi liikkunut. Teollisuuden perintöä tutkittaessa ristiriitaisuus nousee näiden tahojen keskinäisistä suhteista. Myös 1800-luvulla syntyneet ideologiat, erityisesti kapitalismi, ovat vaikuttaneet ristiriitoihin, muun muassa liikemuotojen ja niiden hallinnoinnin kautta (Cossons, 2018,6). Kuten tänäkin päivänä 1800-luvulla teollisuus keskittyi maihin ja alueille, joissa tuotanto oli halpaa. Usein paikallinen elintaso ja palkkataso olivat matalia, jolloin tuotannosta aiheutuvat kulut olivat huomattavasti pienempiä kuin voitto, joka saatiin myynnistä kehittyneempiin maihin. Suomi oli 1800-luvulla hyvin köyhää aluetta, ja suurin osa ihmisistä asui maalla ja sai siitä elantonsa. Vaikka Suomessa oli haasteita työvoiman saamisessa, Tampere houkutteli hyvillä yhteyksillä ja tullivapaudella Pietariin. (Haapala 1986, 23,37)

Teollisen perinnön haasteiden kääntöpuolella on kuitenkin myös positiivisia vaikutuksia. Teollistuneet alueet ja maat kehittyvät usein teollisuuden ansiosta, ja niiden elintaso nousee (Cossons 2018, 6). Tampereen tapauksessa se on muuttunut viimeisen 200 vuoden aikana esiteollisesta, teolliseksi, ja teollisesta nykyajan jälkiteolliseksi kaupungiksi. Tehtaat synnyttivät myös yhteiskunnallisia muutoksia, kuten porvariluokan, työväenluokan, sekä ostovoimaisen keskiluokan. Aikaisempi sääty-yhteiskunta alkoi muovautumaan kohti luokkayhteiskuntaa, jossa luokkien välinen siirtyminen oli mahdollista.

Nykyisin ilmastonmuutoksen ja luonnonvarojen vähenemisen vuoksi rakennusten purkamista pyritään välttämään. Uudisrakennusten sijasta pyritään miettimään erilaisten vanhojen rakennusten uusiokäyttöä. Entisten tehdasalueiden kohdalla purkaminen voisi olla valtavan työlästä, sillä tehtaiden suuren koon lisäksi tehdasalueiden maaperä voi olla hyvinkin saastunutta ja vaatisi merkittäviä toimenpiteitä. Rakennukset voivat olla myös merkittävä osa kaupunkirakennetta, kuten Finlaysonin tehtaiden tapauksessa. Tällöin rakennusten purkaminen muuttaisi radikaalisti alueen tunnelmaa ja historiallista kerrostumaa.

Nykyisin uusiokäytölle on erilaisia toteutusratkaisuja, kuten museointi tai käyttötarkoituksen muutos esimerkiksi kauppakeskukseksi (adaptive reuse). Rakennusten negatiivisen

historian huomioon ottaminen käyttötarkoitusta miettiessä voi kuitenkin osoittautua hankalaksi. Jos vanhasta kutomosalista tehdään elokuvateatteri, syntyykö uusiokäytön luonteen kanssa arvoperäisiä ristiriitoja sen aikaisemman käyttötarkoituksen kanssa? Finlaysonin vanhassa kutomosalissa sijaitsi ennen 1200 kutomokonetta, joiden yhdessä aiheuttama meteli oli riittävä heikentämään kuulon tai viemään sen kokonaan, ja koneiden yhtäaikainen tärinä tärisytti koko rakennusta. Onko arvoriistiriitoja edes mahdollista välttää ollenkaan, ellei koko tehdasaluetta museoida täysin, jolloin rakennusten monipuolisesta uusiokäytöstä tulisi mahdotonta. Kaikkien vanhojen tehtaiden museominen voisi aiheuttaa ylitarjonnan, erityisesti Tampereen kaltaisessa entisessä teollisuuskaupungissa. Jos alue on muussa kuin museokäytössä sille voi olla helpompi luoda uusia merkityksiä, jos sen käyttötarkoitus liittyy helpommin päivittäiseen arkielämään.

Kontrastina voitaisiin pohtia, voidaanko rakennuksen menneisyyden haasteet sivuuttaa ja rakennusta käsitellä vain seininä, jotka rajaavat tilaa? Vaikka uusiokäyttö toteutettaisiin ilman rakennusten aikaisemman käytön ja sen merkityksen tutkimista, haasteet nousivat kuitenkin usein esiin jollain tavalla. Rakennuksen ja sen historian erillisyyteen on huono vedota, sillä rakennusperinnöllisiä ristiriitoja ei syntyisi, jos rakennuksiin ei jollakin tavalla liitettäisi merkityksiä ja arvoja. Jos Konfederaation muistomerkkien sanottaisiin olevan vain kiveä ja laastia, niillä ei olisi merkitystä kenellekään, niitä ei voisi edes silloin kutsua muistomerkeiksi, sillä ne eivät muistuttaisi mistään. Patsaat edustavat kuitenkin ihmisiä, aikakausia ja aatteita yhtä lailla kuin 1900-luvun keskitysleirit edustavat rotuoppia ja systemaattista kansanmurhaa, tai siirtomaa-aikojen valloittajamaiden rakennukset natiivikansojen alistamista tai orjuuttamista. Hankalaan historiaan yhdistyvien rakennusten kohdalla uusiokäyttöä ja sen implikaatioita sekä suhdetta rakennuksen menneisyyteen täytyy tarkastella avoimesti ja monipuolisesti. Joissakin tapauksissa uusiokäyttö voi jopa auttaa yhteisten traumojen parantamisessa, jos sen toteutustavalla voidaan esimerkiksi ottaa haltuun sorrettua historiaa tai valjastaa rakennus menetetyn historian palauttamiseen.

4.2 Alueen rakennukset nykyisin

Kuljin Finlaysonin tehtaiden alueella havainnoimassa sen nykyistä tilaa. Vanhojen rakennusten julkisivut ovat hyvin säilyneitä ja vastaavat pitkälti alueelta otettuja vanhoja kuvia. Alueen ympäristö on kuitenkin muuttunut huomattavasti tehtaan toiminnan päättymisen jälkeen. Plevnan (TR10) vieressä sijainnut kutomosali Kongo (TR 35) purettiin 90-luvun

lopulla ja sen tilalle on rakennettu kerrostaloja, myös vanhan Värjäämön paikalle on rakennettu asuinkerrostaloja. Uusien kerrostalojen julkisivut ovat kumpikin punatiiltä, ja Plevnan viereinen kerrostalo jatkaa vanhan tehdasrakennuksen pystylinjoja. Vanhan värjäämön (TR15) tilalle tulleet kerrostalot ovat huomattavasti vanhaa rakennusta korkeampia, minkä voi nähdä pienestä osasta värjäämöä, joka säilytettiin. Tammerkosken vastapuolen pellavatehtaan sekä Finlaysonin rakennusten väliin on rakennettu silta. Alueen sisällä ei ole muita uudisrakennuksia kuin Mehiläisen lääkäriasema Väinö-Linnan aukiolla. Rakennusten interiöörit ovat säilyneet vaihtelevasti. Kuusvooninkisessa (TR1) on selkeästi näkyvillä alkuperäiset rautapylväät ja kerrosjärjestys, johtuen sen suoje-
lustuksesta. Kuusvooninkista käytetään nykyisin näyttely- ja toimistotiloina. Entisen höyrykeskuksen (TR38) paikalle on rakennettu lasilla katettu käytävä, jonka seininä toimivat höyrykonehuoneen (TR11) ja kehräämö Siperian (TR37) julkisivut. Vanhoja nos-
tureita on jätetty koristeiksi muistuttamaan rakennusten historiasta. (Kuva 3) Tilassa toimii ravintola ja kahvila, liittäen aukion osaksi ympäröivien rakennusten sisätilaa. Kuto-
mosali Plevnassa on säilytetty lähinnä ulkoseinät. Plevna on alueesta tehdyn selvityksen mukaan käynyt läpi useita remontteja tehdastoimintansa aikana, joissa sen alkuperäisiä rakenteita oli muutettu radikaalisti (Kosunen 1994). Myös alkuperäinen sahakatto on pu-
rettu ja muutettu tasakatoksi. Plevnassa sijaitsee nykyisin elokuvateatteri, ravintola sekä parkkihalli. Elokuvateatterin aulassa on säilytetty vanhaa tiiliseinää, josta pystyy vielä näkemään sahakaton profiilin (Ingman-Toivonen 2009, 183) (Kuva 2). Tallipihaa vasta-
päättä olleet puuvillamakasiinit purettiin 2000-luvun alussa ja korvattiin asuinkerrosta-
loilla. Purkua vastustettiin voimakkaasti, mutta paikalle rakennettu ”Charlotta” seurailee hyvin hienovaraisesti tehtaiden tiilidetalleja ja kattomuotoja ja istuu tyylikkäästi vanhassa ympäristössä. Vuonna 1923 valmistunut Finlaysonin tehtaanmyymälä (TR48) on säily-
nyt alkuperäisessä paikassaan ja käyttötarkoituksessaan. Tehtaanmyymälä oli tehtaiden toiminnan aikana monelle ulkopuoliselle ainoa ikkuna suljettuun tehdasalueeseen ja sen
kautta ainoa rakennus, johon kaupunkilaisilla oli henkilökohtainen side (Lähtenmäki 2022, 527). Tehtaanmyymälän ympäristö on kuitenkin muuttunut voimakkaasti, kun sen takana sijainneet vanhat varastorakennukset on purettu ja ympärille on rakennettu ker-
rostaloja. Tehdasalueen uusiokäyttö on tehokasta, ja alueella toimivat monet erilaiset käyttäjät. Jatkuva käyttö on auttanut rakennusten ylläpidossa ja suojelussa, sillä alueen hyvä kunto houkuttelee asiakkaita. Suuri käyttöaste on myös vakiinnuttanut tehdasalu-
een merkityksen kaupunkilaisille. Liiketoiminnan lisäksi alue toimii läpikulkupaikkana ja
tehtaan kaduilla ja kujilla voi liikkua ympäri vuorokauden.

Kuva 4 (Sahakaton jäljet Plevnan aulassa)

Vuonna 1999 julkaistussa dokumentissa Finlaysonin Pyyntikin tehtaan työntekijöiden viimeisistä työpäivistä ennen tehtaiden sulkemista, voidaan nähdä paljon alueen silloisesta kunnosta. Siperian Elokuvateatteri ja panimoravintola olivat vasta avautuneet, ja uusiokäyttö oli vasta aluillaan. Katuvapriikin (TR7) julkisivu oli nykyiseen verrattuna hyvin rapistunut, samoin kuin alueen itäpuolen rakennukset ja kujat. Finlaysonin tehtaiden entinen kutoja kuvailee dokumentissa vanhaa Plevnan kutomosalia, ja kertoo, kuinka vaikeaa on yrittää yhdistää sitä rakennuksen uuteen olotilaan (Silvasti 1999). Alueelle ei ole jätetty juurikaan jälkiä sen edellisestä käyttötarkoituksesta. Työväenmuseo Werstas pitää yksin huolta alueen työhistorian viestittämisestä, erilaisilla näyttelyillä ja höyrykonemuseolla. Höyrykonemuseo sijaitsee Sulzer-höyrykonehuoneessa (TR36), jossa voi nähdä tehtaan pyörittämiseen käytetyn höyryturbiinin sisarmallin, alkuperäisen turbiinin paikalla. Tehtaan toimikausi oli pitkä, ja kalustoa modernisoitiin useaan kertaan (Koivuniemi et. al. 2022, 339, 362), joten alkuperäisiä tai vanhoja kudonta- tai kehrukoneita ei ole enää jäljellä. Työväenmuseo on seiniään lukuun ottamatta moderni ja museokierto kulkee lavasteiden läpi, jotka kuvaavat työväenkulttuuria sekä tehtaan tarjoamia sosiaalisia palveluita. Museossa on näytillä tehtaiden tuotteita, mutta työvaiheista kertovia osioita on vähän. Tehdasalueen nykyinen käyttö on hyvin monipuolista, mutta irtonaista tehtaan historiaan nähden. Alueelta on yleisesti pyyhitty merkit sen aikaisemmasta käyttötarkoituksesta sekä likaisesta ja raskaasta tehdastyöstä. Rakennusten tehdasaikaiset nimet on säilytetty, mutta niiden alkuperäisiä käyttötarkoituksia on hankala määrittää ilman perehtymistä. Osa rakennuksista on tehty hyvin merkittäviä muutoksia, jolloin niiden historialliset kerrostumat ovat hävinneet tai poistettu kokonaan näkyviltä. Alue voikin vaikuttaa jopa kullimmiselta, josta voidaan päätellä uusiokäytön merkittävimmän tarkoituksen olleen keskeisen kaupunkialueen ja tyhjien rakennusten hyödyntäminen.

Kuva 5 (Siperian katettu aula.)

Finlaysonin alueelle oli suunniteltu rakennettavaksi uusi Sara Hildénin taidemuseo, josta järjestettiin arkkitehtuurikilpailu vuonna 2020. Tammikuussa 2024 Tampereen kaupunki ilmoitti kuitenkin luopuvansa hankkeesta. Tampereen kaupungin mukaan (2024) [...] ”Taidemuseon sijoittuminen kulttuuriympäristöön nähtiin etuna, mutta se myös rajoitti museon tarpeet täyttävien tilojen rakentamismahdollisuuksia merkittäväällä tavalla.” Rakennushankkeesta voidaan nähdä tehdasalueen vetovoima, mutta myös sen asettamat haasteet. Kaupunkilaisille jo valmiiksi tuttu paikka olisi voinut tuoda asiakkaita museolle, mutta alueen muutokset herättivät myös voimakkaita tunteita.

Nykyisessä tilassa alue näyttäytyy koko kaupungin olohuoneena, ja sen punatiiliset ja valkoiseksi kalkitut rakennukset kauniina historiallisena monumenttina. Tehtaiden punatiilijulkisivujen vaikutusta Tampereen arkkitehtuuriin ei voi vähätellä. Esimerkiksi uudella Ranta-Tampellan alueella tiilijulkisivun käyttö on kirjattu asemakaavaan. Tehdusrakennukset ja niiden väliset tilat ovat hyvin avoimia ja vapaita, ja alueella pystyy kulkemaan laajamittaisesti ilman pääsymaksuja tai muita velvoitteita. Asuinrakennuksia ja yksityisalueita on hyvin vähän. Myös Näsilinnan puutarha on avoin kaikille ja itse rakennuksessa toimii museo sekä näyttelytiloja. Aikaisemmin suljettu ja voimakkaasti hierarkkinen tehdasympäristö on nykyisin muuttunut hyvin avoimeksi ja tasa-arvoiseksi. Alue toimii edelleen työpaikkana, mutta työn luonne on erilainen.

4.3 Rakennusten merkitys monumenttina

Finlaysonin tehdasrakennukset kuvaavat kiistatta Tampereen teollistumisen ja teollisen kehityksen vaiheita. Rakennusten arkkitehtoninen ilme havainnollistaa aikansa moderneja tehdasrakennuksia, ja rakennustekniikat kuten valurautapilarit ja pilari-palkki-tekniikka ovat selkeästi nähtävillä. Rakennuksen merkityksen ja sen säilyttämisen perustelun supistaminen pelkkiin teknisiin saavutuksiin sivuuttaa kuitenkin valtavan määrän ihmillistä historiaa. Vaikka koneet kansoittivat tehtaiden saleja, niitä ohjasi ja hallitsi ihminen. Rakennukset ja tehdasalue olivat paikkoja, joissa moni vietti puolet vuorokaudestaan, kuusi päivää viikossa ympäri vuoden. Ne ovat tiloja, jotka ovat määritelleet monen arkea ja elämää jopa useassa sukupolvessa. Rakennusten historiaan liittyy tekniikan ja automatisoinnin saavutusten lisäksi myös työyhteisössä vallinneet hierarkiat, sosiaaliset kehitysaskleet sekä tehdastyöläisten oikeudet. Hierarkia on edelleen nähtävissä olemassa olevista rakennuksista muun muassa Finlaysonin palatsin sekä Näsilinnan kontrastissa tehdasalueeseen. Tehdaspatruunoiden asuinrakennukset ja edustusasunnot on rakennettu erilleen ympäröivästä rakennuskannasta, ja ne sijaitsevat puistomaisen alueen keskellä. Näsilinna on jopa rakennettu korkealle kalliolle, josta voi kirjaimellisesti katsoa alas tehtaisiin.

Tehdasrakennukset eivät olleet pitkään tyhjiillään toiminnan loputtua, mihin on todennäköisesti vaikuttanut alueen erinomainen sijainti kaupungin keskustassa. Aikaisemmin mainitut haasteet työttömyyden tai tehdastyön aiheuttamasta katkeruudesta eivät vaikuta olleen ongelma Finlaysonin tehtaiden kohdalla. Esimerkiksi Verkatehtaiden tapauksessa 60-luvulla tehtaisiin liittyvät negatiiviset mielipiteet olivat vielä voimakkaita. (Koi-vuniemi et. al. 2022, 516) Finlaysonin tehtaot ovat moniin muihin teollisiin kohteisiin verrattuna nauttineet pitkään kaupunkilaisten hyvästä mielipiteestä sekä kiinnostuksesta. Uusiokäytössä ei ole kuitenkaan hyödynnetty juurikaan tehtaan historiaa työpaikkana tai puuvillatehtaana. Aiemmin mainitut rakennuksiin jätetyt merkit, kuten nosturit ja katon jäljet tiiliseinässä ovat konkreettisia historian merkkejä, mutta niitä ei ole korostettu tai selitetty. Rakennusten aikaisempia käyttötarkoituksia ei myöskään voi täysin päätellä ai-noastaan vieraillemalla alueella. Finlaysonin tehdasalue haluttiin säilyttää, mutta uusiokäytön suunnitteluprosessissa vaikuttaa olleen ensisijaisena päämääränä itse fyysisten rakennusten säilyttäminen niiden työn historian sijasta.

5. YHTEENVETO

Finlaysonin tehtailla on ollut suuri vaikutus Tampereen kaupungin vaiheissa ja kehityksessä. Tehtaiden merkitys näkyy edelleen ja niillä on osansa sekä kaupunkikuvallisessa identiteetissä että modernissa arkkitehtuurissa. Useiden tehdasrakennusten säilyttäminen ja niiden uusiokäyttö peilaa niiden merkitystä Tamperelaisille. Rakennusten säilyttäminen toimii kuitenkin myös tärkeässä roolissa 1800- ja 1900-luvun tehdastyöläisten ja heidän työ- ja elinolojensa historiallisena monumenttina. Teollinen vallankumous ja tehdastyön yleistyminen aiheuttivat valtavan määrän inhimillistä kärsimystä vaarallisten työolosuhteiden, lapsityövoiman ja työntekijöiden riiston muodossa. Kaiken tämän historian pyyhkiminen sen epämukavuuden nimissä, pyyhkisi pois myös ne ihmiset, jotka ovat olleet edelläkävijöitä sosiaalisten uudistusten ja työntekijöitä suojaavien lakien edistämässä. Samalla kadotettaisiin tekstiilialojen ja tehdastyöläisten ammattihistoriaa. Finlaysonin tehtaiden hankalaa historiaa on kuitenkin vaikea hahmottaa sen nykytilassa. Teollisten rakennusten haastavan historian huomioon ottaminen, sekä eri näkökulmien käsittely uusiokäyttöä suunnitellessa, voisivat tarjota mahdollisuuksia tasa-arvoisempaan historian ja perinnön kokemukseen.

Teollinen perintö on jatkuvasti lisääntyvä osa rakennusperintöä, ja siihen liittyy aina suuri määrä ristiriitoja. Teollisen perinnön monimuotoinen käsittely on tärkeää kestävien ratkaisujen edellytykseksi. Esimerkiksi tämänhetkisten tekstiilituotantomaiden, kuten Bangladeshin, tehtaiden toiminnan loputtua, jäljelle jäävien rakennusten ja alueiden tulevaisuus on hatara. Teollisen perinnön ristiriitaisuuden tutkiminen voi mahdollistaa ratkaisuja, joilla saavutetaan positiivisia vaikutuksia ympäröivään yhteisöön.

LÄHTEET

- Cossons, N. (2013). Why preserve the industrial heritage?. Teoksessa Douet, D. (toim.). Industrial Heritage Re-Tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation Taylor & Francis Group. New York. s.8-9, 11.
- Haapala, P. (1986). Tehtaan valossa—Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1920–1920. Vastapaino. Tampere.
- Kestinen, K. (toim.). (2008). Muistoja Finlaysonilta. Tammer-paino Oy, Tampere
- Koivuniemi, J. & Peltola, J. & Lähteenmäki, M. & Lehto, A. & Lind, M. (2022). Finlayson II (1918–2020) Puuvillan jättiläinen. Tampereen historialliset museot. Tampere.
- Kosunen, L. (1994). Finlaysonin tehdasalue Tampereella, Museovirasto. <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=117.1860>. Luettu 6.3.2024
- Lähteenmäki, M. (2022). Finlayson – työpaikasta teollisuusperinnöksi. Teoksessa Koivuniemi, J. & Peltola, J. & Lähteenmäki, M. & Lehto, A. & Lind, M. Finlayson II (1918–2020) Puuvillan jättiläinen. Tampereen historialliset museot. Tampere. s. 510–537
- Marsh, D. Saul, G. (2018). In whose honor? On Monuments, Public Spaces, Historical Narratives, and Memory. Museum anthropology, 2018. 41(2). s.117–120
- Mikkola, M. (1971). Raskas puuvilla – raportti puuvillatehtaan naistyöntekijöistä. Otava. Helsinki
- Museovirasto. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Luettavissa: https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=5021. Luettu 4.3.2024
- Tampereen kaupunki (2024). Sara Hildénin taidemuseo ei siirry Finlaysonin alueelle. (Päivitetty 16.1.2024) Saatavissa (viitattu 20.1.2024): <https://tampere.fi/ajankoh-taista/2024/01/16/sara-hildenin-taidemuseo-ei-siirry-finlaysonin-alueelle>.
- Tampereen karttapalvelu. Saatavissa (viitattu 14.3.2024): <https://kartat.tampere.fi/os-kari/#>.
- UNESCO Institute of statistics. Saatavissa (viitattu 20.3.2024): <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>.
- Yle 3.10.1999. Dokumentti: Naisia, pumpulia, ompelukoneita. Video. Saatavissa (viitattu 15.2.2024): <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/06/04/tampereella-sijainnut-puuvillatehdas-jatti-jalkensa-suomen-historiaan-ja>.

KUVALÄHTEET

Kuva 2: Thesleff, A. A. *Tammerkoski ja Finlaysonin Vanha tehdas eli Kuusvooninkinen*. Saatavissa (viitattu 14.4.2024): <https://museovirasto.finna.fi/Record/museovirasto.83E2A4171571F0131AD9E0EDB6A59376?sid=4550548992>.

Kuva 3 Muokattu lähteestä Oskari, Tampereen karttapalvelut Saatavissa (viitattu 14.4.2024): <https://kartat.tampere.fi/oskari/>.